

Piotr Daszkiewicz

Muséum National d'Histoire Naturelle, Paryż,
Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów, PAN Warszawa

**TOWARZYSTWO WARSZAWSKIE PRZYJACIÓŁ NAUK, A GEORGES
CUVIER (1769–1832) – NIEZNANY LIST JULIANA URSYNA
NIEMCEWICZA (1757–1841) W ZBIORACH INSTITUT DE FRANCE
W PARYŻU**

14 grudnia 1827 roku Maksymilian Kitajewski (1789–1837) przedstawił na posiedzeniu Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk¹ wniosek w sprawie przyjęcia do Towarzystwa członków zagranicznych. Celem tego projektu było nawiązanie stosunków pomiędzy Towarzystwem, a uczonymi zagranicznymi, a także zapewnienie «pewnej moralnej opieki» młodzieży polskiej kształcącej się za granicą. Liczono także, że wpłynie to na zainteresowanie naukami ścisłymi nowego pokolenia młodzieży z kół romantyków, tego pokolenia, któremu «bliższe było czucie i wiara niż mędrca szkiełko i oko».

Do grona członków Towarzystwa chciano zaprosić uczonych uznawanych w Europie za najznamienitszych, tych, których dzieła były znane z polskich tłumaczeń, a osiągnięcia wykładane w polskich szkołach. Z przyczyn formalnych ta pierwsza propozycja nie została przyjęta. Projekt powrócił jednak na obrady Towarzystwa w grudniu 1828 roku. Pisemny wniosek z listą zagranicznych uczonych zaproszonych do honorowego członkostwa przedstawili Dominik Krysiński (1785–1853), Józef Skrodzki (1787–1832), Michał Szubert (1787–1860).

Pierwszym z wymienionych do uhonorowania cudzoziemskich uczonych był Georges Cuvier:

Jerzy Cuvier (ur. 1769), sławny zoolog, autor klasyfikacji zwierząt, badał porównawczo kości kopalne z kośćmi zwierząt żyjących, autor dzieł: *Tableau élémentaire des animaux. Le règne animal*. Podniesiony w r. 1819 do godności barona, powołanym był przez Lu-

dwika XVIII do rady gabinetowej. Od r. 1822 był wielkim mistrzem protestancko teologicznego fakultetu paryskiego.

W r. 1826, odmówiwszy poparcia prawu o ograniczeniu prasy przez Karola X stracił łaski u dworu, lecz stanął wysoko w opinii ludzi niezależnych. Najgłośniejszymi dziełami Cuviera, które mu sławę europejską były: *L'anatomie des mollusques. Recherches sur les ossements fossiles* (1821–1824). W roku 1828 stanął na czele wydawnictwa: *Histoire naturelle des poissons*. Dla historii i nauk wielkiej wartości są jego mowy, wydane w dziele: *Recueil d'éloges historiques* (1819).²

Wybór Cuviera, jak i szeregu innych francuskich przyrodników, jako członków Towarzystwa jest zrozumiały nie tylko z racji na rangę francuskiego przyrodznictwa w pierwszej połowie dziewiętnastego wieku. Narodowe Muzeum Historii Naturalnej (Muséum National d'Histoire Naturelle-MNHN) w Paryżu odgrywało w okresie zaborów szczególnie ważną rolę w kształceniu Polaków³. Aż trójka spośród inicjatorów projektu honorowego członkostwa dla cudzoziemskich uczonych, Kitajewski, Skrodzki, Szubert, wykształcenie zdobyła w Paryżu i studiowała w MNHN. Kilku innych, wybitnych członków Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, również kształciło się w paryskim muzeum, by wymienić choćby Stanisława Staszica (1775–1826)⁴ i Feliksa Jarockiego (1790–1865)⁵. Chociaż jak dotychczas nie udało się odnaleźć listy słuchaczy wykładów Cuvier, w przeciwieństwie do szeregu innych muzealnych profesorów⁶, inne źródła pozwalają na twierdzenie, że był on jednym z najważniejszych studiujących w Paryżu nauczycieli polskich przyrodników⁷.

Z punktu widzenia celów Towarzystwa Cuvier był kandydatem idealnym. Francuski uczoney znajdował się u szczytu swojej kariery. Powszechnie uznawany był za reformatora dziewiętnastowiecznej anatomii porównawczej i paleontologii, odkrywcę «zaginionych światów», uczonego, który zrewolucjonizował systematykę zwierząt. Doceniano także jego prace z historii i filozofii nauki oraz działalność jako organizatora instytucji naukowych. Przyznane mu przez towarzystwa i instytucje naukowe z całej Europy i Ameryki Północnej, dyplomy i wyróżnienia zajmują w archiwach kilka tomów rękopisów. W latach dwudziestych dziewiętnastego wieku zapewne jedynie Aleksander Humboldt (1769–1859) cieszył się podobną sławą. Cuvier gładko przeszedł wszelkie polityczne zmiany i pomimo bliskich związków z napoleońską administracją i otoczeniem cesarza, doceniano go także w okresie Restauracji. Członek rady państwa począwszy od 1814 roku, został w 1826 odznaczony Legią Honorową, a w 1829 roku Karol X nadał mu tytuł barona. Należał do wyjątkowo ważnych aktorów francuskiego życia politycznego⁸. G. Cuvier był także wysokiej rangi dostojnikiem kościoła protestanckiego we Francji. Zajęcie krytycznego stanowiska wobec prawa ograniczającego wolność prasy, t.zw. prawa «Sprawiedliwość i miłość» (Justice et amour) zostało zauważone przez uczonych z Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i w okupowanej przez Rosjan Warszawie i szykanowanym przez carską administrację

Towarzystwie musiało wzbudzić sympatię, a być może także nadzieję, że Cuvier nie pozostanie obojętnym wobec rosyjskiego prześladowania polskiej nauki.

Przeprowadzone przez autora w latach dziewięćdziesiątych XX wieku poszukiwania poloników w dokumentach pozostawionych przez G. Cuviera doprowadziły do odnalezienia listów Ludwika Bojanusa (1776–1827)⁹ i Baltazara Hacqueta (1739–1815)¹⁰. Informacje, opublikowane przez Bielińskiego¹¹ o nadaniu Cuvierowi w 1806 roku honorowego członkostwa Uniwersytetu Wileńskiego i Kraushara o członkostwie honorowym w Towarzystwie Warszawskiego Przyjaciół Nauk stanowiły podstawę dalszych poszukiwań w archiwach francuskiego przyrodnika ewentualnych śladów godności nadanych mu przez polskie instytucje naukowe. Sprawdzona została w Institut de France, także ta część dokumentacji, która nie została opracowana analitycznie przez Deheraina. Przeprowadzenie tych poszukiwań wydawało się autorowi tym ważniejsze, iż w bardzo przecież licznych biografiach Cuviera brak jest informacji o ewentualnych związkach tego uczonego z Polską. Nawet w publikacjach poświęconym zagranicznym relacjom Cuviera przeczytać można co najwyżej, iż:

Cuvier stał się człowiekiem europejskiej nauki, członkiem 68 towarzystw naukowych mających siedziby w głównych europejskich miastach (Deherain 1908), z czego 12 w Niemczech, 14 we Włoszech; autorytet naukowy i oddziaływanie Cuvier były uznawane w Rosji, Danii, krajach bałtyckich, Szwecji, Szwajcarii, Belgii, Holandii, Austrii, Anglii, Szkocji, Irlandii i w Stanach Zjednoczonych¹²

Wśród przechowywanych w Institut de France zagranicznych wyróżnień Cuviera znajduje się ten nadany przez Uniwersytet Wileński¹³ (załącznik 1), brak jest natomiast dyplomu lub powiadomienia o nadaniu godności honorowego członka Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk. W teczce korespondencji naukowej z 1830 roku przechowywany jest list wysłany z Warszawy przez J.U. Niemcewicza 28 czerwca 1830 roku (Załącznik 2). List podpisany został także przez Łukasza Gołębiowskiego (1773–1849), sekretarza Towarzystwa. W liście J.U. Niemcewicz informuje Cuviera:

Mam zaszczyt przesłać Panu statuty Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk [w oryginale la Société des Amis des lettres à Varsovie]. Zobacz Pan po ich przeczytaniu co może Pan uczynić dla korzyści Towarzystwa. Jesteśmy zaszczytzeni, że jako wyróżniony członek, dla którego mamy wiele uznania, uczyni Pan w tej sprawie wszystko, co będzie w Pana mocy.

Treść listu może sugerować, iż powiadomiony o przyznaniu mu honorowego członkostwa Cuvier poprosił o statut i zadał pytanie, w jaki sposób może uczestniczyć w działaniach Towarzystwa. Jednakże, żaden inny dokument dotyczący kontaktów francuskiego uczonego z Towarzystwem nie został dotychczas odnaleziony ani w archiwum przechowywanym w Institut de France, ani wśród bogatej kolekcji rękopisów listów, przekazanej przez Frédérica, brata Georges, Narodowemu Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu, ani też w korespondencji Cuviera rozsianej po różnych

bibliotekach i zbadanej przez Outram¹⁴. Warto jednakże przypomnieć, że pewna część korespondencji i dokumentów pozostaje w prywatnych rękach i niekiedy pojawia się w sprzedaży¹⁵.

Przejrzana została także część archiwum zawierająca nekrologii i listy kondolencyjne nadesłane po śmierci Cuviera. Nie ma w niej żadnego dokumentu związanego z polskimi instytucjami naukowymi i uczonymi. Data 1832, czyli okres popowstaniowych represji i zamykania polskich instytucji naukowych, tłumaczy brak ich reakcji na śmierć jednego z ich najważniejszych członków honorowych.

Przypisy

¹ A. Kraushar: *Towarzystwo Warszawski Przyjaciół Nauk: monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalnych*. Ks. 3, *Czasy Królestwa Kongresowego Ostatnie lata: 1828–1830*. t. 3. Kraków, Gebethner i Wolff, Warszawa, W.L. Anczyc, 1905, s. 394–397.

² Tamże, t. 4, s. 135.

³ P. Daszkiewicz: *Znaczenie nauczania w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu dla polskiej nauki okresu zaborów*. „Nauka Polska jej potrzeby, organizacja i rozwój” 2014, XXIII (XLVIII), s. 103–112 i P. Daszkiewicz: *Cabinet du Roi, Jardin des Plantes, puis Muséum National d’Histoire Naturelle – une institution modèle pour les sciences polonaises de la fin du XVIIIe et du début du XIXe siècle*. „Annales de Centre Scientifique de l’Académie Polonaise des Sciences à Paris” 2012, 14 s. 457–467.

⁴ P. Daszkiewicz i R. Tarkowski: *Poszukiwanie śladów Stanisława Staszica we Francji*. „Przegląd Geologiczny” 2005, 53 (11), s. 1021–1025.

⁵ P. Daszkiewicz: *Poszukiwanie śladów pobytu Pawła Feliksa Jarockiego (1790–1865) w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2011, 56 (1), s. 183–190.

⁶ P. Daszkiewicz: *Znaczenie nauczania w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu dla polskiej nauki okresu zaborów*. „Nauka Polska jej potrzeby, organizacja i rozwój” 2014, XXIII (XLVIII), s. 103–112.

⁷ P. Daszkiewicz: *Poszukiwanie śladów pobytu Pawła Feliksa Jarockiego (1790–1865) w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2011, 56 (1), s. 183–190.

⁸ G. Outram: *Georges Cuvier: vocation, science, and authority in post-revolutionary France*. Manchester university press, Manchester 1984, 199 s.

⁹ P. Daszkiewicz: *Polonika w archiwum Georga Cuviera*. „Przegląd Zoologiczny” 1998, 42 (3–4), s. 207–209.

¹⁰ P. Daszkiewicz: *Nieznany list Baltazara Hacqueta do Georges Cuvier*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1997, 42 (3–4), s. 139–141.

¹¹ J. Bieliński: *Uniwersytet Wileński: 1579–1831*. W.L. Anczyc, Kraków 1899–1900, t. 2, s. 782.

¹² G. Taquet: *Georges Cuvier, ses liens scientifiques européens*. Société d’émulation de Montbéliard 1994, s. 19.

¹³ Sygnatura Ms 3299–7, zbiór rękopisów Institut de France.

¹⁴ D. O u t r a m : *The letters of Georges Cuvier: a summary calendar of manuscript and printed materials preserved in Europe, the United States of America, and Australasia*. British Society for the History of Science. Chalfont St. Giles 1984, 102 ss.

¹⁵ Informacja autora od profesora Kraiga Adlera z Cornell University w Nowym Yorku, który zakupił w Paryżu kilka listów G. Cuviera.

ZAŁĄCZNIK 1

Hieronymus Stroynowski de Strzemień Electus Episcopus Coadjutor Luceorien-
sis et Żytomiriensis Praelatus Scholasticus Cathedralis Vlnensis Eques Ordinis Seti.
Stanislai Theologiae et Junis Utriusque Doctor, Membrum Academiae Scientiarum
Florentiae, Academiae Arcadium Romae Coetus, Literarii Varsaviae et Imperatoriae
Societatis Oeconomia Petropoli, Imperatoriae Uiversitatis Vlnensis Rector Magnifi-
cus una cum Senatu Academico.

Cum nuper in consessu literario Vir insigni scientia multisque laboribus ac edi-
tis in lucem publicam operibus, Celleberimus G. Cuvier publicus Anatomiae Profes-
sor, Secretarius perpetuus Instituti Scientiarum Gallici, Societatis Scientiarum Regiae
Londinensis et plurium academiarum, nec non Societatum Sodalis, unanimi omnium
Professorum sententia, in socium Imperatoriae Universitatis et Academiae Vlnensis
sit cooptatus. Nos proinde, pro munere Nostro cundem Doctissimum Virum, omni-
bus juribus ac praerogativis, quae juxta leges Universitatis et Academiae Nostrae, ho-
norigicae huic associationi tritumentur, gaudere testamur. In quorum fidem Diploma
hocce Manu Nostra subscriptum Sigillo Universitatis muniri jussimus. Datum Vilnae
in oedibus Universitatis. VI. Jdus Junii Anno Dni. MDCCC. VI

Hieronimus Stroynowski de Strzemien

Simon Malewski Juris Nat. et Gen. Profes. Conciliar aul. Seer Imper. Univer. Vil.

Pieczęć Uniwersytetu

Josephus Mickiewicz Decunus Professorum Orelinis Scientiarum Physicarum
et Mathematicar. Canonicus Cathedralis Samogitiensis

ZAŁĄCZNIK 2

Varsovie, le 28 Juin 1830

Monsieur le Baron,

J'ai l'honneur de vous envoyer les statuts de la Société des Amis des lettres à Varsovie. Vous verrez après les avoir lus en quoi vous pouvez contribuer à son avantage et nous nous flattons que, comme membre distingué et pour lequel nous avons beaucoup de considération, vous ferez tout ce qui dépendra de Vous à cet égard.

Agréer, Monsieur le Baron, l'assurance de la considération distinguée, avec laquelle j'ai l'honneur d'être

A
Monsieur
le Baron Georges Cuvier
Conseiller d'Etat de France

Votre très humble et très obéissant serviteur
Niemcewicz

Luc Gołębiowski
Sec. De la Soc.